

ZIYA GÖKALP'İN İKTİSAT GÖRÜŞLERİ VE GÜNÜMÜZ İKTİSADİ DEĞERLER SİSTEMİ BAKIMINDAN ÖNEMİ

Burhan BALOĞLU*

Ziya Gökalp, (1876-1924) Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde, Türk toplumuna yol gösteren bir düşünürdür. Fikirleri, görüşleri ve inançları, siyasal ve toplumsal yapıda gerçekleşme şansı bulmuş bir sosyologdur. Aslında Gökalp'in fikirlerini anlamak biraz da yaşadığı dönemin olaylarını iyi tahlil etmek ve değerlendirmekle mümkündür. Özellikle sosyologların inandığı, tarihe itibari (göreceli) bir gözle bakmak ve büyük adamları yaratan sosyal olayları ve biraz da yaşadıkları devrin olaylarını unutmamak gerekir. İşte ben de bu yüzden Gökalp'in fikirlerini değerlendirmeye çalışırken hangi tarihsel, siyasal ve toplumsal ortamda şekillendiğini ve bu dönemin gündeminde olan konuların hangi şartlarda ortaya çıktığını gözden uzak tutmamaya çalışacağım. Gökalp'in ekonomik görüşlerinin de dönemin siyasal-toplumsal özellikleriyle birlikte ele alınarak değerlendirilmesi gerektiğine inanıyorum. Bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra da Gökalp'in fikirlerinin günümüz kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi ortamında aldığı şekli değerlendirmeye çalışacağım.

Gökalp'in yaşadığı dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma süreci içine girdiği, sonra kurtuluş savaşı yılları ile ulusal kimlik mücadelesi ve daha sonra da sosyal ve iktisadi alanlarda çıkış yolu arandığı bir dönemdir. Türk milleti bağımsızlık mücadelesini kazanmıştı, ancak ekonomi büyük bir çöküntü içine düşmüştü. Ülke harap ve bakımsızdı.

Bu dönem; bir yandan Trablusgarb Savaşı, Bosna-Hersek, Doğu Rumeli, Girit'le olan zayıf bağların koparılması, Balkan Savaşı ve fırsatı kaçırmak istemeyen Müslüman toplumların isyanları ile Balkanlardaki son toprakların kaybedilmesi; diğer yandan da 1908 Meşrutiyetin getirdiği hürriyet havası içinde her türlü düşüncenin rahatlıkla konuşulmaya başlandığı ve su yüzüne çıktığı bir dönemdir.

Gökalp aynı toplum çatısı altında ortak bir vicdana sahip olmayan değişik etnik unsurların bu haliyle, ancak cemaatler birliğini oluşturabileceklerini;

---

* Yrd.Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi İktisat Sosyolojisi Anabilim Dalı

çağdaş bir devlete ise dönüşemeyeceğini ileri sürer¹. Çünkü ekonomik bağımsızlığını kazanabilmesi için sermaye, emek ve teşebbüs gücünün ve ülkenin yer altı kaynaklarının bir araya getirilmesi gerekiyordu.

Geçmişte toplum, idare edenler ve idare edilenler şeklinde, iki tabakalı bir sosyal yapı gösteriyordu. Bir tarafta yönetenler ile köylüler, diğer yanda ise ticaretle uğraşanlar gayr-i Müslimler. Genellikle köylüler savaşlarda yararlı oldukları zaman, idareci olarak yukarı doğru bir sosyal hareketlilik kazanabiliyorlardı. Müslüman-Türk unsurlarının faydalandıkları bu haklar onlara hem servet hem de sosyal itibar temin ediyordu. Hıristiyan tebaa ise yönetimden uzak durması bakımından kaybettikleri statüyü, servet ve ekonomik refaha sahip olması nedeniyle fazlasıyla alıyordu. Yani sosyal itibar ve servet bu devrede sosyal tabakalaşmayı tayin eden faktörler olarak denge arz ediyordu. (Kısaca Müslüman-Türk unsurların asker ve memur, gayr-i Müslimlerin ise sanatkar ve tüccar olduğu bir toplum yapısı görünümü vardı). Ancak zamanla sosyal statüyü belirleyen kriterler içinde din adeta tabakalaşmayı tayin eden bir kriter gibi etkili olduğu hissini veren kıymet hükümleri doğdu. İdare yetkisi ve serveti elde etme imkanı münhasıran Türklerin elinde bulunduğu müddetçe servet farklılıkları ile ölçülebilen fonksiyonel tabakalaşma aynı zamanda dikey olma karakterini arz ediyordu².

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren dünya ekonomisinde ortaya çıkan yeni şartlar Hıristiyan unsurların lehine bazı yeni neticeler de doğurdu. Böylece Avrupa ile ticaret yapan gayr-i Müslim tüccar sınıfı ve bu sınıfın gittikçe artan iktisadi gücü, eski kıymet hükümlerine dayanan muhafazakar bir sistemin devam ettiğini gösteriyordu. Bu kesim adeta Batı kapitalizminin komisyonculuğunu üstlenmişti. Kısaca eski kıymet hükümleri, sosyal tabakalaşmada dikey bir hareketlilik yaratacak etkilerden uzaklaşmaya başladı³.

Toplum savaş yıllarında bir ahlak sorunuyla da karşı karşıya kalmıştı. Ahlak buhranı harp zenginleri denen yeni bir sınıfın doğuşuna neden olmuştu⁴. Osmanlı toplumu her şeyden önce. Tüccarın (enflasyonist bir süreç içinde birbirini besleyen), aşırı fiyatla mal satışı, memurun yasa dışı yollarla ticarete

¹ Zafer Toprak, Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918), Ankara 1982, s.32.

² Amiran Kurtkan, Ziya Gökalp ve İktisat Sosyolojisi, Sosyoloji Konferansları, 5. Kitap, İstanbul 1965, s.18-20.

³ Amiran Kurtkan, aynı makale, s.18-20.

⁴ Zafer Toprak, a.g.m., s.34.

atılışı, ticarete spekülâtif girişimler ve istifçilik hep ahlak buhranından kaynaklanıyordu. Savaşın neden olduğu fazla-i temettü'ler millet yerine bireyin çıkarına hizmet ediyordu. Ahlak yetersizliği toplumsal dengeyi bozuyordu. Ulusal sanayi ve ticaretin gelişmesinde kullanılacak artık değer sefahate harcanıyordu.

Zaten mevcut toplumsal düzen ile Batı tipi ticari faaliyet ve burjuvazi ortaya çıkartılamamıştı. Yed-i vahit aracılığıyla düzenlenen ticaretin adeta devletleştirilmiş olması, kâr hedefleyen gayretlerin açgözlülük olarak nitelendirilerek; makbul sayılmaması, hor görülmesi⁵.

Diğer yandan toplumun bir başka kesimi ise çalışma hayatına kanaatkârlık ve tokgözlülük veya ağalık ve efendilik şuuruyla bîgâne kaldığı için ticari iş alt sosyal sınıflara yani gayr-i Müslim ailelere terk edilmişti⁶. Servete sadece asalet ve unvan uğruna değer biçen bir zihniyet toplum hayatını derinden etkilemiştir⁷. Hatta "Türk tacir olabilir mi?" tartışmaları yapılıyordu⁸.

Sürekli yaşanan savaşlar sermaye birikimini tüketmişti. Kapitülasyonların kaldırılmasıyla serbest dolaşım avantajları ortadan kalkan yabancı girişimciler ile azınlıkların ülkeden ayrılmaları önemli bir sermaye çıkışı oluşturmuştu. Başkentin Ankara'ya taşınması yabancı tüccarlar üzerinde psikolojik etkiler yapmış, yatırım yapma niyetinde olan yabancı sermayeyi de ürkütmüştü. Türkiye'de büyük kötümserlik havası estiriliyordu⁹.

Gökâlp devri ve onun iktisatla ilgili makalelerini yazdığı dönem, 1929 dünya iktisadi buhranının arifesidir.

Yıllarca süren savaşlar ve yaşanan göç hareketleri emek piyasasını da vurmuştu. Düşman işgalinden kurtulmak için her şeyini vermiş olan halk yorgun, mecalsiz ve yoksuldu. Gayr-i Müslim usta ve işçiler göç ettiği için, sanayide kalifiye eleman bulunmuyordu. Tarım alanında bile çalışabilir nüfus çok azalmıştı. Toplumun eğitim seviyesi de çok düşüktü¹⁰.

⁵ Henri Pirenne, Orta Çağ Kentleri, Çev. Şadan Karadeniz. 2. Baskı, İstanbul 1990, s.

⁶ Sabri Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, s.200.

⁷ Orhan Türkdoğan, Türkiye'nin Sanayileşmesi, Töre Devlet Yayınları, Ankara 1981, s.305.

⁸ Ahmet Hamdi, "Türk Tacir Olabilir mi?", Ticaret-i Umumiyye Mecmuası, S. 28, 24 Kanun-u Sani 1334, s.60-64., Zik. Zafer Toprak, Türkiye'de Milli İktisat, s.67.

⁹ Arnold J. Toynbee, Türkiye, Bir Devletin Yeniden Doğuşu, s.249, 250, 252, 256. 263.

¹⁰ Arnold J. Toynbee, a.g.e., s.250.

Dünya ekonomilerinde ise savaş sonrası gelişmiş ülkelerinin ekonomik yaralarını kapayarak, endüstriyel üretimlerini arttırmaları ulusal ve uluslararası düzeyde toplam efektif talebi (yani satın alma gücüyle desteklenmiş talebi) çok aşmıştı. Aşırı üretim durumu malların ulusal ve uluslararası düzeyde sürümünü düşürmüştü ve 1929 yılı sonbaharında başlayacak olan dünyanın o ana kadar göreceği en büyük bunalımının habercisidir. Bunalımın nedeni talep yetersizliği olarak anlaşılınca, çare talebi arttırmaktı. Para ve maliye politikasıyla yeterli canlanma sağlanamazsa, devlet harekete geçecekti.

İşte böyle bir ortamda Gökalp her Türk aydını gibi çareler arıyor ve toplumun, gerçek anlamda milli bir ekonomiye ulaşmasına çalışıyordu. Bu unsurların arasındaki işbölümü de gerçek bir işbölümü değildi. Milli dayanışmanın olması için müşterek vicdana sahip bir “toplumun oluşması şarttı”. Bu sorunlara çözüm bulunmadan milli bir iktisat oluşturulamazdı.

Gökalp’ın Fikir Sistemi

Gökalp bireyleri birbirine bağlayan meslek zümrelerinin egemenliğine dayalı, yeni bir halkçı toplumsal düzenin oluşturulmasını önerdi. Böyle yeni bir toplumsal model ile sosyal sınıflardaki aşırı bozulmalar, iktisadi tabakalaşmalar, meslek teşekküllerinin gelişmesi ile ortadan kaldırılabilirdi. Yani yeni meslek anlayışıyla gelişecek bir yeni toplumsal halkçılık anlayışı, topluma egemen olacak ve toplumda seviyeye, kasta, tarikata, ocağa, sınıfa dayanan imtiyazlı zümreler artık ortadan kalkacaktı¹¹. Bu yeni toplum modeline göre; Gökalp bütün sosyal olayları ideallerden veya onların dereceleri olan kolektif bilinçten (tasavvurlardan) ibaret görür.

Bunun için yeni de Emile Durkheim’den esinlendiği bir toplumsal model ileri sürer. Geleneksel toplumlarda toplumsal bütünlüğü sağlayan yerleşmiş kolektif bilinç; mekanik dayanışmanın modern toplumlarda görülmez. Durkheim modern ekonomik hayatın temelinde iş bölümüne dayanan bir dayanışma görür. Bu tür toplumlarda, inançların ve değerlerin bireyselliği öne çıkardığı, uzmanlaşmayı özendirildiği ve kurumlar içi faaliyetleri farklılaştıran bir dayanışma gelişmiştir. Buna “organik dayanışma” dayanışma adını verir. Aslında organik dayanışma kolektif bilincin değişmiş bir biçimidir. Değerler ve sosyal normların içselleştirilmesi yoluyla benimsenmesinin modern toplumlarda

¹¹ Zafer Toprak, a.g.e., s.35.

entegrasyonun ve toplumsal düzenin temelini oluşturduğunu ileri sürmektedir. Ancak düzenden yoksun piyasa, bireysel arzuların önündeki kısıtlamaları gevşettiği, toplumsal güvenin kurulmasının temellerini yıktığı için işbölümünün anormal biçimleri ortaya çıkmaktadır. Ahlaki sınıflandırma ve toplumsal entegrasyon toplumsal yapı açısından önemli bir rol oynar. İşte organik dayanışma düzensiz toplum yapılarında, egoizmi daraltan ve ahlaki kısıtlamaların kaynağı da bu birlik duygusudur.

Sosyal olaylar mutlaka, ait oldukları toplumun kolektif vicdanında bilinçli olarak bulunmalıdır. Sözelimi Türk kültüründe bulunan bir davranış kuralı, artık halkın ahlaki vicdanında bilinmiyor ve hissedilmiyorsa, sosyal olma, bir ilke olma özelliklerini kaybetmiş demektir. İşte Gökalp, kolektif vicdandaki bu duruşlara, tavır alışlara "kolektif bilinç" adı verir. Bu tür tavır alışlar toplumu oluşturan bireylerin ortak vicdanında bilinçli bir biçimde hissedilmedikçe, sosyal olma özelliği kazanamaz. Sosyal yaşantımız bu tasavvurların etkilerine göre biçimlenir. Mesela, Türklerin kolektif vicdanında "Türk milletine mensubuz" düşüncesi açık ve seçik olarak belirmeye başlayınca, bütün sosyal hayatımız da değişmeye başlayacaktır. Artık ne tebaa, ne özel imtiyazlara malik kişi, aile ve sosyal sınıf mevcut olamamalıdır. Böyle bir statüde milletin bütün bireylerinin birbirine eşit olduğu düşünülmektedir.

Gökalp'ın Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak diye özetlediği sentezde; toplumun içinde bulunduğu durumdan kurtulması için Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının yeterli olamayacağını öngörmüş ve potansiyel gücün, ancak ortak milli kültür ve bilince sahip olan Türk halkı sayesinde olacağını ileri sürmüştür.

Sentezin Türkçülük ögesini dilde, güzel sanatlarda, ahlakta ve hukukta ve efsanelerde Türk kültürüne bağlılık oluştururken, İslamlaşmak ögesinde; din işlerini devlet işlerinden ayırmak şartıyla İslam dininin en yüce din olduğu anlayışı ve dinin toplumsal birliğinin sağlanmasında önemli bir ilke olduğu; çağdaşlaşma (muasırlaşma) ögesinde ise, Batı'daki teknolojik ve bilimsel gelişmeyi sağlayan pozitif bilim anlayışı öne çıkar. Batının ilmini ve tekniğini kabul etmek büyük önem taşıyordu.

Bunun için tek eşle evliliğin esas alınması, kadınların sosyal ve siyâsî hayata katılmaları, mal edinme ve mirasta, çocuklar üzerindeki velâyet hakkında kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, kadınların iş hayatına katılması gibi temel fikirler Gökalp düşüncesinde büyük önem taşımaktadır.

Gökalp, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini savunur. İslâm Mecmuası'nda (1914-1915) ve Yeni Mecmua'da ise (1917-1918) yılları arasında ileri sürdüğü görüşlerinde, dinin bir vicdan ve özgürlük olarak bireye bırakılması gerektiğini savunurken; laik bir devlet teşkilâtının gereğine de inanır.

Devlet ile medrese ayrı iki âlemdir.
Müftü ile halife birbirine karışmaz.
Ayrıysa da bu iki kuvvet, dâim tev'emdir,
Nüfuz bende diyerek birbiriyle yarışmaz...

Gökalp'e göre, hem doğu, hem batı ilmi diye iki ilim, iki anlayış olamazdı. Türkler, Batı medeniyetinden yalnız maddi başarılarıyla ilmi metotları almalıydılar. İslamiyet'ten ise dini inançları almalı, siyasi, hukuki ve toplumsal gelenekleri bir yana bırakmalıydılar. Kültürün bütün unsurları, özellikle hissi ve ahlaki bütün değerler Türk mirasından değiştirilmelidir. Demek ki Gökalp dinde Türkçeleştirme düşüncesini esas almıştır. Cumhuriyetin ezan, hutbe ve Kur'an'ın Türkçeleştirilmesi için yürüttüğü çalışmaların kaynağı "Türkçülüğün Esasları"dır. Gökalp, İslâm kültürü içinde benliğini kaybeden Türklüğü kurtarmak istiyordu. O'na göre sade dil ilmî ve millî bir zarurettir. Osmanlıca ile Türklük kaybolmuştur. Çünkü dil, milliyetçiliğin temelidir. Hukuk, ahlâk, güzel duygular gibi bütün değerler dille anlatılır. Millî kültürün yayılması, dilin sadeleşmesi ile gerçekleşir. Yeni Hayat dergisinde yayımlanan Vatan Manzumesinde Gökalp, Türk ülkesini şu şekilde düşünmektedir:

Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur,
Köylü anlar manasını namazdaki duanın...
Bir ülke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur,
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüda'nın...
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!

Gökalp Türkçülük bilincinin güçlenmesi ve millî dayanışmanın kuvvetlendirilmesi için vatanî ahlâkın yüksek olmasını gerekli görüyordu.

Gökalp'a göre vatan, üstünde oturduğumuz toprak demek değildir. Vatan, "millî kültür"dür; toprak ise, onun zarfıdır.

Bir ülke ki toprağında başka ilin gözü yok,
Her ferdinde mefkure bir, lisan, adet, din birdir.
Meb'usanı temiz, orada Boşalar'ın sözü yok,
Hududunda evlatları seve seve can verir;
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!

Buraya kadar anlatmaya çalıştığım kadarıyla Gökalp; toplumsal bütünlüğü sağlamak için millî kültürü geliştirmek ve çağın gerçeklerini yakalamayı amaçlamaktadır. Aslında yeni hayat adını verdiği; yeni ekonomi, yeni aile, yeni sanat, yeni felsefe, yeni ahlak, yeni hukuk, yeni siyaset demektir. Bu yeni hayat; millî bir hayat anlayışıydı. O halde Gökalp, Türk olmak için Türk doğmanın kafi olmayacağını, bunun yanında, Türk gibi düşünmek, özellikle de Türk gibi çalışmak gerektiğine inanır. Bu anlayışa göre; birey ile insanlık arasında millet denen bir gerçek vardı. Bir ülkede ihtiyaç ve menfaat ortak bir nitelik taşımaları, birey ortak çıkar uğruna her türlü özveride bulunabilmeliydi¹². Kimin ne kadar Türk olduğunu ise toplumsal tavrı gösterecektir.

Gökalp'e göre, her milletin millî bir iktisadı olmalıdır. Bunun için de önce, iktisadî gerçeklerin tetkiki, sonra da bu tetkiklerden millî iktisat için temel bir programın oluşturulması gerekmektedir. Sosyal vicdan ve millî şuurun olmadığı yerde millî iktisat da yok demektir. Sosyal vicdanın gelişmesi için millî şuurun uyanmasını gerekli görür.

Ziya Gökalp'in Ekonomik Görüşü

Gökalp'in ekonomik görüşleri de yukarıda ana hatlarıyla anlatmaya çalıştığımız Türklük fikrine dayanır. Önceleri edebiyat ve dilde başlayan kültürel "harsi" Türkçülük, daha sonra savaş yıllarında iktisadî Türkçülüğe ve

¹² Zafer Toprak, Türkiye'de Millî İktisat, s.29.

milli iktisat mefkuresine, iktisadi birlik sorununa¹³ dönüşmüştür. Bir memlekette iktisadi hayat yüksek değil ise ne ilim, ne sanat, ne felsefe hatta ahlak ve din yüksek tecellileri gösteremez. Onun ekonomik programında da uzun yıllar Osmanlı ekonomisinin düzeltilmesi için yapılan inkılaplar doğrultusunda devleti Batılı gelişmiş ekonomilerin seviyesine ulaştırma gayesi vardır. Bu gaye ve idealler biraz da Türkiye’de ve dünyada gelişen olayların etkileri altında şekillenir.

Sosyal hayatta toplumun kendine özgü ahlaki ve kültürel değerleri ile Batı medeniyetini uzlaştıran bir toplum modeli öne süren Gökalp’in temel iktisadi görüşü, ekonominin önemine işaret ederek bu alanda Durkheim’in mesleki örgütlerine (korporasyon) benzeyen dayanışmacı (solidarist) bir modeli ileri sürer.

İktisadi düşüncesinin temelinde de Türk toplumunun kendine özgü ahlaki ve kültürel değerleri ile Batı’dan aldığı bazı değerleri günün sosyal ve ekonomik şartlarında kaynaştırarak bir senteze ulaşma çabası vardır. Gökalp’in 1923’te “Türkçülüğün Esasları” adlı kitabının “İktisadi Türkçülük” bölümünde “Türkçülük” ifadesi siyasal bir ideoloji olarak ekonomik görüşlerine de yansımaktadır. Türkler özgürlük ve bağımsızlığı sevdikleri için, ortaklıkçı (iştirakçi-komünist) olamazlar. Fakat eşitliği sevdiklerinden bireyci de kalamazlar. Türk kültürüne en uygun olan solidarizm, yani dayanışmacılıktır “tesanütçülük”¹⁴.

Ekonomik görüşlerinin kuramsal temelinde bulunan dayanışmacı fikir, bireyi temel alan liberalizm ile çatışmacı toplumu temel alan Marksizm’e karşı mesleki örgütleri temel toplum birimi olarak kabul eden bir görüştür. O’na göre: “Türkler özgürlük ve bağımsızlıkları sevdikleri için iştirakçi (sosyalist) olamazlar. Fakat eşitlik taraftarı olduklarından dolayı, fertçi (liberal) de kalamazlar. Türk kültürüne en uygun olan sistem tesanütçülük, yani “solidarizm-dayanışmacılık”tır. “Türklerin sosyal menfkûresi, ferdî mülkiyeti kaldırmaksızın, sosyal servetleri fertlere kaptırmamak, umumun menfaatine sarf etmek üzere muhafazasına ve üretilmesine çalışmaktır.” Memleket büyük sanayie kavuşturulmalıdır. Türk iktisatçılarının ilk işi, evvelâ Türkiye’nin iktisadî gerçeklerini tesbit, sonra da bu objektif tedkiklerden millî iktisadımız

¹³ Ziya Gökalp, “Türkçülük ve Türkiyecilik”, Yeni Mecmua, C.2, S. 51, 4 Temmuz 1918, s.482; Zik. Zafer Toprak, Türkiye’de Milli İktisat, s.28.

¹⁴ Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 2004, s.159.

için ilmî ve esaslı bir program vücuda getirmektir. Liberalizmin bireyciliğini, sosyal sınıfların varlığını, sınıf çatışmalarını, emek-sermaye çelişkisini reddeder. “Kamu çıkarı”nı ve “millet çıkarını” ileri sürer.

Yabancıların ekonomik imtiyazlarını ve bunun etrafında oluşan azınlık tüccarlarının faaliyetlerini aynı anda yaşayan ekonomi¹⁵; bundan doğan tepkilerle oluşan “**milli tüccar**” yaratma eğilimleri, (kapitülasyonların kaldırılması) Gökalp’in düşüncelerinde de hakimdi. Gökalp’in görüşünde, genel ahlak sıkı sıkıya meslek ahlakına bağlıdır. Aile ekonomisinin yerini milli ekonominin almasıyla, bireysel sermayeler milli sermayeye dönüşür. Meslek ahlakı toplumda belirleyicilik bir vasıf kazanır. Ancak esnaf örgütleri yeterince gelişmediği için meslek ahlakı oluşmamıştır¹⁶. Aslında yaşanan kargaşa biraz da toplumsal yapıdan kaynaklanıyordu. Bunları sadece mevzuatla önlemek olanaksızdı. İktisadi kargaşa belki güçlü bir teşkilatla ve güçlü bir inzibatla önlenebilirdi.¹⁷” Osmanlı’nın neden Sanayi Devrimini yakalayamadığı üzerine yapılan tartışmalarda üzerinde durulan en önemli husus, tasarrufları yatırıma dönüştürecek, sermaye birikimini sağlayacak bir orta sınıfın olmayışı ve mülkiyet sorunudur.

Kolektif bilinç; kendini, bu yeni yapı içinde sivrilen bireyselleşen insanlar (müteşebbisler) sosyal kurumların yönlendirilmesinde kılavuzluk yapar. Gelişmenin ulusal birlik ilkesine dayandırılması, bireyin, ulusla özdeşleştirilmesine yol açar. Böylece, devlet ve toplum arasındaki çelişki devlet lehine çözümlenir¹⁸. Böylece bireyciliğin korunması devletin müdahalesi ile kurulacaktır. Nitekim cumhuriyetin ilk yıllarında korumacılık şemsiyesi altında devletçilik programı ile yerli yatırımcı korunmuş ve önemli yatırımlar devlet tarafından sağlanmaktadır.

Aslında Gökalp, çağdaşı Prens Sabahattin’in savunduğu liberal sistemin yerine Alman Frederick List ve Amerikan John Ray’in “**milli ekonomi**” sistemlerine dayanan devletçi bir ekonomik sistemi savunur¹⁹. Özellikle bu sistem ülke içindeki gümrükleri kaldırarak, serhatta dışa karşı gümrük tarifesi

¹⁵ İlhan Tekeli, Selim İlkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları, Ankara 1977, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi, Yayın No: 30, s.32, 33. Şafak Matbaası,

¹⁶ Zafer Toprak, “Türkiye’de Korporatizmin Doğuşu”, Toplum ve Bilim, S.12, Kış 1980, s.41-49., Zafer Toprak, Milli İktisat, s.35.

¹⁷ Zafer Toprak, Türkiye’de Milli İktisat, s.34.

¹⁸ Nilüfer Göle, Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, İstanbul 1998, s.21.

¹⁹ Ziya Gökalp, a.g.e., s.160, 161.

fikrini savunur. Çünkü modern devlet, büyük ve güçlü endüstriye sahip olan devlettir. Türk toplumunun hedefi de güçlü ve büyük milli sanayiye kavuşmak olmalıdır. Yine aynı şiirin üçüncü kıt'asında:

Bir ülke ki çarşısında döner bütün sermaye,
San'at'ına yol gösteren ilimle fen Türk'ündür.
Hirfetleri birbirini daim eder himaye;
Tersaneler, fabrikalar, vapur, tren Türk'ündür.
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!

Tarımı yok saymadan sanayileşmeyi planlayan Gökalp'in hedefi çağdaş bir ulus olmaktır. "...fakat çağdaş bir ulus olmak istiyorsak, kesinkes **büyük endüstriye** sahip olmamız gerekmektedir..."²⁰ Bunun için Avrupa'nın gerçekleştirdiği ekonomi devrimini topluma yaşatmak istemektedir. Bu devrimi başarmak için bölgesel ekonomilerin yerine milli ekonominin geçmesi ve küçük atölyelerde üretim ve küçük zanaatlar yerine **büyük bir endüstrinin** oluşturulması gerekmektedir. Bu kent düzeyinde örgütlenmiş olan esnafın ülke çapında örgütlenmesi sayesinde olacaktır. Böylece cemaat ve kent ekonomisi milli ekonomi ile bütünleşecektir²¹.

Gökalp, Doğu ile Batı toplumları arasındaki temel farkın, sosyal yapılarından kaynaklandığını; Türkiye'nin ilerlemesinin önündeki engelin Batıcıların iddia ettiği gibi dinimiz değil, sosyal yapıdan kaynaklandığını öne süren²² Prens Sabahattin'e katılmaz.

Bireyci sosyal yapı ve toplumcu sosyal yapı olarak ikili bir ayrıma giden Prens Sabahattin'e göre; gelişmiş Batılı ülkeler, bireyci yapıda iken Doğulu toplumlar toplumcu bir yapıdaydılar. Prens Sabahattin'in teşebbüs-ü şahsi fikrine göre; Batı toplumların "ezici ve şaşırtıcı sosyal üstünlükleri, ancak bireysel yetenek ve kişisel gücün gelişiminden doğuyor...Batı çağdaş uygarlık araçlarını, bilimsel ve endüstriyel buluş ve tüketimlerini ve bunların çıkış kaynağı olan sosyal yapısını başka bir çevreden almamış, onları kendisi meydana getirmiştir ve durmadan da getirmede...İşte sorun, bu yeteneği, bu

²⁰ Ziya Gökalp, a.g.e., s.160.

²¹ Zafer Toprak, Türkiye'de Milli İktisat, s.35.

²² Prens Sabahattin, Türkiye Nasıl Kurtarılabilir, İstanbul 1965, s.41, 63.

gücü edinebilmektedir”²³. Ana sorun olarak gördüğü toplumcu yapıdan bireyci yapıya geçişin önemine vurgu yaparak Adem-i merkezîyetçi bir yönetim anlayışını, kendine yeten bireyci gençlerin yetiştirilmesini ve İngiliz eğitim sisteminin benimsenmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Diğer yandan ekonomik verimlilik kadar sosyal hayatta ortaya çıkacak etkiler de büyük önem taşımaktadır.

Özel mülkiyet, toplumsal dayanışmaya hizmet ettiği sürece meşru sayılmalıdır²⁴. Toplumsal dayanışmaya hizmet etmeyen kişilere ait mülkiyetler varsa bunlar toplum içinde meşru sayılamazlar.

Gökalp, Türklerin toplumsal ideali şahsi mülkiyeti kaldırmaksızın sosyal servetleri açığöz bireylere kaptırmamak, genelin çıkarına harcamak üzere korunmasına ve üretilmesine çalışmaktır. Aynı şekilde toplumun bir fedakarlığı veya zahmeti sonucunda ortaya çıkan ve bireylerin hiçbir emeğinden hasıl olmayan fazla kazançlar, yani toplumsal rantlar, topluma aittir. Günümüzden kamu ihaleleri, oto yolların kenarlarının rantı, kent ve orman arazilerinin siyasi gelecek uğruna yağmalanmasına göz yumulması buna örnek verilebilir.

Görüldüğü gibi Gökalp’te daha çok milli menfaat ön plana çıkmaktadır. Fazla kazançların toplum namına birikmesiyle ortaya çıkacak büyük meblağlar , toplum hesabına açılacak fabrikaların, kurulacak büyük çiftliklerin sermayesi olur.

“Sosyal demokrasi” denebilen; fakat ne kapitalist ne de sosyalist olmayan yeni bir akımı ortaya koymaktadır.

Gökalp serbest gümrük politikalarının sanayisi büyük olmayan milletler için günümüzdeki karşılığı az gelişmiş ülkeler için uygun olmadığını savunur. Yani O’na göre liberalizm gelişmiş sanayi toplumlarının çıkarlarına hizmet etmektedir.

Millî birliğin ve beraberliğin önemli bir paya sahip olması, ekonomik görüşlerine de yansımıştır. Türkçülüğün Esasları kitabında yer alan Türkçülüğün Programı bölümünde Gökalp dilde Türkçülük, ahlaki, hukuki, dinî, iktisadî ve siyasî Türkçülük bahislerini ele almıştı. Bu programın 1923

²³ Prens Sabahattin, a.g.e., s.43-44.

²⁴ Orhan Türkdoğan, Ulus-Devlet Düşünürü Ziya Gökalp, İstanbul 2005, s.93.

yılında hazırlandığını düşünürsek, âdeta yeni Türk devletine yol göstermek amacıyla kaleme alındığını varsayabiliriz.

Ey Türk zengin ol, yerli malı kullanmanın teşvik edilmesi hep Gökâlî düşüncesinin eseridir. Cumhuriyetin ilk döneminde, ekonomik kalkınma için yapılan girişimlerin de bu çerçeve içinde kaldığını söyleyebiliriz. Zaman zaman hür teşebbüse, zaman zaman devletçiliğe ağırlık verilmesi, dünyadaki ekonomik değişimlerin ve bunalımların seyrine göre olmuştur.

Kalkınma plânlarının yapılması ve yabancı sermayenin elindeki işletmelerin millileştirilmesi, azınlıkların hâkim oldukları ticarî, malî, sınaî faaliyetlerin giderek Türk iş adamlarının eline geçmesi Cumhuriyetin ilk yıllarında devrin özelliklerine ve dünyadaki gelişmelere uygun olarak gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Gökâlî başkanlığında toplanan bir grup, Türkiye'nin ekonomi politikasını belirlemek için çalışmalar yapıyorlardı. Grubun bir kısmı liberal bir ekonomik yapıyı teklif ederken diğer bir kısım sosyalist bir ekonomi politikasının Türkiye için iyi olacağını savundu. Bunun sonucunda Gökâlî bu iki görüşü birleştirerek "Karma İktisat" modelini yarattı. Bu modeli Atatürk'e de sundu, Atatürk kabul ettikten sonra "karma iktisat" modeli iktisat literatürüne "eklektik" model olarak girdi.

"Devletçiliğin bizce manası şudur: fertlerin hususi teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleketin iktisadiyatını devletin eline almak".

Gökâlî, gerçekçi bir yaklaşımla, ulusal bir ekonomik sistemin oluşturulması gerekliliği üzerinde durmaktadır. İktisadi bakımdan da milli dayanışma ve birlik bilincini savunmuştur. Milli ekonomide yaratılan servetin adil ve ölçülü dağıtımını temin edecek üretim ve tüketim dengelerini göz önünde tutmaktadır. Milli refahı artırma gayretleri Türk milletinin ticaret ve sanayi sektörlerinde faal duruma geçebilmelerini temin etmek için terbiye edici ve yetiştirici bir sektör olarak devlet sanayinin geliştirilmesi fikrini savundu.

SONUÇ

Aslında Gökalp ülkesini dar boğazdan çıkartmak için en uygun tedbirleri ortaya atıyor. Bir arayış içinde olan aydın portresi çiziyor. Bu görüşler bir doktrin mi? Evet. Ancak bugün için ne kadar geçerli olur. Gökalp'in ekonomik konulardaki görüşlerini bugünün şartlarında değerlendirecek;

Günümüz modern iş bölümü ise daha karmaşık ve daha geniş bir alanı içine alacak kadar genişlemiştir. Belki Durkheim ve Gökalp yaklaşımlarında görülen "İptidai iş bölümü" ve "modern iş bölümü" kavramına bir de "**küresel iş bölümü**" kavramını eklemek yanlış olmayacaktır. Çünkü dünya bugün böyle bir iş bölümü sürecini yaşamaktadır.

Modern iş bölümünün sağladığı ortamda gelişen cemiyetler; sosyal bünyelerindeki benzerlikler kadar farklılıkları da barındırabilmişlerdir. Bu cemiyetler, küçük iptidai toplulukları modern iş bölümü sayesinde oluşturmayı başarmışlardır. Toplumsal bilinci verebilmişlerdir.

Açıkça söylemek gerekirse bugün de ihtiyaç duyulan şey toplumsal bilinci küresel ortamda nasıl güçlendirebiliriz? sorusunda saklıdır. Gökalp'in üzerinde durduğu ve çözüm aradığı konular, bugün de gündemimizdeki konulardır. Ancak bunu Gökalp'in ekonomik görüşlerine göre çözecek olursak, odak noktasına Türk milletinin menfaatlerini koymamız gerekir.

Sözgelimi bazen özel teşebbüse bazen de devletçiliğe ağırlık vermiştir. Yabancı sermayenin elindeki işletmelerin millileştirilmesi, azınlıkların hâkim oldukları ticarî, malî, sınaî faaliyetlerin giderek Türk iş adamlarının eline geçmesi, bunların teşvik edilmesi Gökalp'in ana fikrine uygun olarak gerçekleşmiştir. Bunlar dünya ekonomisindeki gelişmelerin seyrine göre olmuştur.

Milletimize inanmamız ve güvenmemiz gerekir. Artık küreselleşme süreci içinde bütün bir dünya üretim ve pazarlama faaliyetleri için uygun hale gelmiştir. Günümüz şartlarında büyük yatırımlar için büyük pazar alanı gereklidir. Geniş bir sahaya yayılmayan firmaların rekabet şansı çok azalmıştır. Eğer bunu toplum başaramaz ise başka firmaların pazarı haline gelecektir. Hedefi büyütmemiz gerekir.

Bireysel mülkiyet insaf ölçüleri içinde kalındığı takdirde, insanların şahsiyet, hürriyet ve şereflerinin teminatıdır. Bireysel mülkiyet "genelin

faydasına hizmet ettiği takdirde meşrudur.” Bu manada anlaşılan mülkiyet düzeni, insanlığın vazgeçemeyeceği büyük bir haktır. Dağların, ormanların, göllerin, devlete ait olması gerektiği gibi, genelin faydalanacağı yerlerde de kamu mülkiyeti insanlık hayrınıdır. Boğaziçi'nin iki yakasının yağmalanması, yeni açılacak oto yollarının kenarları ve kent arsaları birilerine rant getirecek şekilde veriliyorsa, ülke insanları çalışmadan havadan kazanç elde etmeyi düşünüyorlarsa, yemyeşil ormanların yok edilmesi toplumun genelinin zararındadır. Böyle bir bireyin çıkarına hizmet eden bireyci mülkiyet anlayışı vardır.

Gökalp'in ideolojisinin günümüz Türkiye'sindeki izlerine baktığımız zaman, geriye bir şeyin kalmadığını görüyoruz. Bugün yaptıklarımız, o zaman yapılanların tam tersi bir durumla bizi karşı karşıya bırakıyor. Türk toplumu, küreselleşme olgusunun etkisiyle sosyal, siyasi ve ekonomik birçok problemlerle karşı karşıyadır. Vatan topraklarının, madenlerin yabancılaştığı, milli sermaye ve yerli girişim kavramlarının önemi yitirdiği, devletin ekonomideki rolü, girişimciye devlet desteği, özelleştirme politikalarıyla yer altı kaynaklarının yabancılara satışı, özellikle İktisadi Türkçülük bahsinde geçen kavramlar; madenlerin işletilmesi, etnik kökene ve dine-mezhebe dayalı partilerin kurulduğu, küreselleşme olgusunun etkisiyle, değişmektedir.

Emeğin, malların, sermayenin ve insanların serbestçe dolaştığı; küreselleşme rüzgarlarının estiği şu günlerde, her şeye rağmen milli konularda gerekli duyarlılık, tavır ve tepkileri sergilemeye özen gösterilmelidir. Ülke çıkarlarını korumak ve kollamak anlaşılmalıdır.

Burada kendimize şu soruları sormamız gerekmektedir. Türk milletinin menfaati mi? Türk olan bir girişimcinin menfaati mi? Bunlardan hangisi tercih etmeliyiz? Üretilen malın Türk olmasından ne anlamalıyız? Sermayenin Türk olmasından ne anlamalıyız? Ülkenin sınırlarından ne anlamalıyız?

Bunlardan ilki devlet uluslararası rekabet için müteşebbisleri desteklemeli, dünyadaki diğer firmalarla rekabet edebilmesi için onlara imtiyazlar ve kolaylıklar sağlamalıdır. Burada dış rekabete karşı kendi girişimcisini destekleyen korumacı devlet anlayışı söz konusudur.

İkinci aşamada ise devlet ortaya çıkan refahı diğer kesimlere yansıtmalıdır. Burada da yeniden dağıtım mekanizmalarının iyi işlemesi gerekir. Bunlar vergi politikalarıyla, teşvik tedbirleriyle olabilir.

Eğer ekonomik faaliyetlere devletin desteği sadece birinci aşamayla sınırlı kalır ise devlet eliyle bir takım kişiler korunmuş, desteklenmiş hatta zengin edilmiş olur ki burada halk pahalı ve kalitesiz hizmeti çok bedel ödeyerek satın almış olur. Kararlar kişisel çıkarların menfaatini kollamış olur. Bunlar bazen gümrük duvarlarını yükselterek, bazen de günü birlik kararnamelerle olur. Rekabet şansı azalır. Yerli müteşebbis yaratacağım diye Türk milleti zarara uğratılmış olur.

Eğer ekonomik faaliyetler sadece ikinci aşamayla sınırlı kalır ise olanla adil bir bölüşüm gerçekleşmiş ancak üretim gücü yerlilerin rekabet şansı azaldığı için yabancı firmaların eline geçmiş olur. Belki burada yatırımların ve girişim faaliyetlerinin devletçi bir sistem içinde kalınarak yapılma durumu söz konusu olur. Bu da bizi eski Sovyetler Birliği'nin kaldığı durumla karşı karşıya bırakır. Her şeyi devletten bekleyen bir durumla bırakır.

Bunun için devlet iki süreci arka arkaya gerçekleştirme durumundadır. İşte bu Gökalp'in günümüzde olması gereken iktisadi görüşüdür.

Gökalp'in vatan kavramı (Turancı idealizmi ve Atatürk'ün Misâk-ı Millîci realizmi) günümüz gerçeği küreselleşme olgusu arasında büyük bir uçurum görünse de günün şartlarını göz önüne aldığımız takdirde bir fark yoktur. Gökalp, 7 Mart 1911 tarihinde Genç Kalemler dergisinde yayımlanan dizelerinde ve 1923'te kaleme aldığı "Türkçülüğün Esasları"nda vatanın sınırlarını tam olarak çizmez.

"Vatan ne Türkiye'dir Türkler'e ne Türkistan

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan"

Turancılığı Türkçülüğün uzak bir ülküsü olarak belirlemiş ve ilk sıraya Türkiyecilik ilkesini koymuştur. O halde biz de bugün Gökalp'in fikirleri çerçevesinde, günümüz küreselleşme olgusunu değerlendirir; vatan, sermaye, yerli malı kavramını sınırlarımız ötesine taşıyabiliriz.

KAYNAKÇA

- BAUMAN, Zygmunt. Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999.
- FRIEDMAN, Jonathan. "Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernitenin Parametreleri", (Çev. Bülent Peker),
- GIDDENS, Anthony. Modernliğin Sonuçları (1992)(Çev. Ersin Kuşdil), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- GÖKALP, Ziya; Türkçülüğün Esasları, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2004.
- GÖKALP, Ziya; Türkçülüğün Esasları, Sad. Y. Toker, Toker Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1999.
- GÖKALP, Ziya; Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, Türk Kültürü Yayınları, İstanbul 1977.
- GÖKSEL, Ali Nushet; Ziya Gökalp, Türk Klasikleri: 4, Varlık Yayınları,
- GÖLE, Nilüfer; Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- GUIBERNAU, Montserrat. Milliyetçilikler, 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler(1996), (Çev. Neşe Nur Domaniç), İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1997.
- HUNTINGTON, Samuel P. "Medeniyetler Çatışması mı?"(1993), (Çev. Mustafa Çalık), M. YILMAZ (Der.), Medeniyetler Çatışması, Ankara: Vadi Yayınları, Üçüncü Baskı, 2000 : 22-49..
- KONGAR Emre, Türk Toplum Bilimcileri , Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.
- KURTKAN, Amiran; "Ziya Gökalp ve İktisat Sosyolojisi", Sosyoloji Konferansları 5. Kitap, İstanbul 1965.
- LEWIS, Bernard; Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. M. Kırıatlı, TTK Yayınları 2.Baskı, Ankara 1984.
- OHMAE, Kenichi. Ulus-Devletin Sonu, Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi, (Çev. Zülfü Dicleli), İstanbul, Türk Henkel Dergisi Yayınlar, 1996.
- OLGUN, İbrahim; "Türkiye'deki Oluşumlar İçinde Ziya Gökalp", Sosyoloji Konferansları, No:14, İstanbul, 1976.
- ORTAYLI, İlber; "Batılılaşma Sorunu", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 1, İstanbul 1983.
- ÖZÖNDER, M. Cihat. "Dünya'da ve Türkiye'de 'İrk' ve 'Etniklik' Kavramları", Kök Araştırmalar Dergisi, Cilt II, Sayı 1, Bahar 2000a:65-72.
- PARLA, Taha; Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm, İletişim Yay. İstanbul 1989.
- PİRENNE, Henri; Orta Çağ Kentleri, , (Çev.) Şadan Karadeniz. 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1990.
- SABAHATTİN, Prens; 1965, Türkiye Nasıl Kurtarılabılır, Elif Yayınları, İstanbul 1965.

- TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim; 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi, Yayın No: 30. Şafak Matbaası, Ankara 1977.
- TOPRAK, Zafer; "Türkiye'de 'Milli İktisat' (1908-1918), Yurt Yayınları, Ankara 1982.
- TOPRAK, Zafer; "Türkiye'de Korporatizmin Doğuşu", Toplum ve Bilim, S.12, Kış 1980.
- TOYNBEE, J. Arnold; Türkiye, Bir Devletin Yeniden Doğuşu, Çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971.
- TÜRKDOĞAN, Orhan; Ziya Gökalp Sosyolojisinde Bazı Kavramların Değerlendirilmesi, Ankara, 1973.
- TÜRKDOĞAN, Orhan; Türkiye'nin Sanayileşmesi, Töre Devlet Yayınları, Ankara 1981.
- TÜRKDOĞAN, Orhan; **Ulus-Devlet Düşünürü Ziya Gökalp**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan; **Ziya Gökalp Üzerine Notlar**, İstanbul, 1956.
- WOLF, Martin, "Ulus-Devlet Küreselleşmeye Karşı Durabilecek mi?", (Çev.Doğan Ergin), Türkiye ve Siyaset, Sayı 5, Kasım-Aralık 2001:211-220.
- YÜKSEL, Mehmet. Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2001.

ABSTRACT

In this study, I focus on the emphasis of Ziya Gökalp's social and economic approaches from the perspective of globalization. Examines the relation between globalization and localization processes which are argued multi-dimensionally . The concept of globalization, in recent debate, is used to stress the emergence of a world economy, a world polity, a global culture, in a general sense the emergence of a world society.

Key Words: Turkism, Solidarism, Statecraft, Globalization